

INFRASTRUKTURA SLOVENSKE MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI

Milena Mileva Blažič
Pedagoška fakulteta, Ljubljana

UDK 821.163.6-93.09:316.7(497.4)

Mladinska književnost je nadpomenka za dve področji, in sicer za področje ustvarjanja za otroke (od rojstva do 12. leta) in mladostnike (12.-18. leta), kar je treba upoštevati *cum grano salis*, kar pomeni, da so letnice le informativne. Področje je obenem integralni del polisistema, kot so družba, kultura, jezik in književnost. Le-ta ima funkcije, ki so medsebojno povezane ter soodvisne od drugih sistemov, npr. slovenske književnosti, primerjalne književnosti, prevajalstva, bibliotekarstva in sorodnih področij.

infrastruktura, slovenska mladinska književnost, literarni sistem, splet, Wikipedija

Children's literature is a hypernym or umbrella term for two fields: firstly, literary texts for children (up to 12) and secondly texts for young people (from 12 to 18) - the ages here being more of an informative nature. The field of children's literature is part of polysystems such as society, culture, language and literature; it has functions that are complementary and dependent on other systems, e.g. Slovene literature, comparative literature, translation studies, library studies and similar fields.

infrastructure, Slovene children's literature, literary system, web, Wikipedia

Uvod

Pojmovanje družbe, kulture, jezika in literature kot polisistema omogoča postopen prihod mladinske književnosti z margine v center. Mladinska književnost je literarni sistem:¹

1. **literarni proizvajalec** - mladinski pisatelji in pisateljice za odrasle, katerih besedila so v procesu literarne recepcije postala mladinsko branje, npr. *Povodni mož*, *Martin Krpan*, *Butalci*;

2. **literarni sprejemnik** - mladi (otroci, učenci, dijaki) in odrasli bralci (učitelji, didaktiki, pedagogi, profesionalci);

3. **literarne institucije** - ne le ustanove, ampak seštevki dejavnikov, ki vzdržujejo mladinsko književnost kot institucijo posebne družbenega pomena oz. kot pomembno družbeno in kulturno dejavnost, npr. avtorji,

kritika, založbe, časopisi in revije); državne ustanove: univerze, ministrstva, šole, mediji, knjižnice, literarne nagrade;

4. **literarni trg** - dejavniki, povezani s prodajo, kupovanjem, prevajanjem, promocijo, nagrajevanjem ipd. Potrošniški ali tržni odnos do literarnih izdelkov je prisoten na področju mladinske književnosti, posebej slikanic (številne zasebne založbe);

5. **literarni repertoar** - besedila, zbirke (kanonskih) avtorjev, predlagana besedila, pregledni in priporočilni sezname, sezname domačega branja, e-zbirke;

6. **literarni produkt** - mladinska književnost in mladinsko branje (besedila s področja književnosti za odrasle, ki so v procesu literarne recepcije postala mladinsko branje).

1 Itamar Even-Zohar: *Polysystem theory*, 1990, 1997 in M. Dović: *Slovenski pisatelj*, 2007.

Zgodovina slovenske mladinske književnosti in infrastruktura oz. literarni repertoar se je začel pojavljati s prvo posvetno revijo *Vedež: časopis za šolsko mladost*, 1848–1850 (ur. Ivan Navratil), kar pomeni, da se je moral ustanoviti literarni trg oz. posredniki (časopisi, revije, založniki) med proizvajalci in sprejemniki. Kot predmet poučevanj ali kot literarna institucija se je v obliki knjižnične vzgoje, pravljичnih ur, igralnih ur s knjigo ipd. začela pojavljati v knjižnicah. K institucionalizaciji v pravem pomenu besede so prispevali tudi dejavniki, povezani s poučevanjem, npr. v 60., 70. in 80. letih 20. stol. M. Širčelj (Pedagoška akademija v Ljubljani), H. Glušič (Filozofska fakulteta v Ljubljani), v Mariboru A. Glazer.

Literarni sistem slovenske mladinske književnosti

V prvem obdobju nastajanja mladinske književnosti so za otroke pisali pisatelji za odrasle, npr. Levstik, Stritar, po letu 1900, npr. Župančič, po letu 1950 pa sledi obdobje razcveta in avtorskih poetik (Kovič, Pavček, Grafenauer, S. Makarovič ipd.), ko se je mladinska književnost začela institucionalizirati, sprva v knjižnicah (Pionirska knjižnica, 1948), z oddelki za otroke in mlade ter bibliopedagoškimi dejavnostmi v splošnih knjižnicah. Internacionalizacijo je spodbujala Mladinska knjiga, kongres IBBY v Ljubljani 1966, prevodi izvirnega leposlovja v tuje jezike in prevodi iz tujih jezikov v slovenščino. Obdobje pluralizma je od leta 1990 do danes. Prelomnice so naslednje: revija *Otrok in knjiga* (1972), revije za otroke *Ciciban*, *Cicido*, monografija s področja mladinske književnosti *Pregled slovenskega mladinskega slovstva* Kazimirja Humarja iz leta 1950 in 2. izdaja *Slovensko mladinsko slovstvo* (Gorica, 1955). Prelomnica v nastajanju posvetne mladinske književnosti so poleg *Vedeža* literarne revije za

otroke *Vertec* (1871–1945; tu je Levstik pod psevdonimom M. I. objavil pesmi z naslovom *Otročje igre v pesencah*), *Angelček* (1887–1934), *Zvonček* (1900–1939). Pomembne so upodobitve oz. uvajanje ilustracij v časopisih, revijah in knjigah za otroke, npr. Župančičeve zbirke za otroke (*Pisanice*, 1900; *Ciciban in še kaj*, 1915; *Sto ugank*, 1915 idr.). V njih se je mladinska književnost osamosvojila od književnosti za odrasle in postala avtonomna. Po 2. svetovni vojni je pomemben program založbe Mladinska knjiga, projekt *Izvirna slovenska slikanica*, uvajanje predmeta mladinska književnost in didaktike mladinske književnosti na univerzah.

Prava prelomnica bo, ko bo Prešernovo nagrado za življenjsko delo² na področju književnosti dobil avtor, ki je v celoti mladinski. Pomenljivo je dejstvo, da v zbirki zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev ni del mladinskih avtorjev.

Literarni proizvajalci – Po definiciji mladinska književnost zajema področje pisanja odraslih za mlade. V večini primerov odrasli pisatelji pišejo za mlade, npr. K. Kovič: *Maček Muri*, N. Grafenauer: *Pedenjped*, S. Makarovič: *Svetlanine pravljice* ipd. Vendar je precejšen delež besedil za odrasle, ki so v procesu literarne recepcije postala mladinsko branje, npr. *Turjaška Rozamunda*, *Martin Krpan*, *Kozlovska sodba v Višnji Gori* ipd. Večina mladinskih pisateljev piše hkrati za odrasle in otroke, npr. Župančič, Kosovel, potem Kovič, Grafenauer, Pavček, Vegri, Rozman idr. Nekateri pisatelji so na začetku svoje ustvarjalne poti, ob lastnem starševstvu, začeli pisati za otroke, kasneje pa to opustili, npr. L. Kovačič: *Zgodbe iz mesta Rič-Rač*, drugi so nehali pisati za odrasle in nadaljujejo le pisanje za mlade, npr. S. Makarovič, ki je z zadnjo pesniško zbirko zaključila pisanje za odrasle (*Samost*, 2002), za mlade pa še ustvarja. Nekateri pisatelji

2 Nagrado Prešernovega sklada je dobila Ela Peroci leta 1971.

pišejo le za otroke, npr. B. Gregorič, A. Štefan, C. Sokolov idr.

Pri slovenski Wikipediji se s študenti Pedagoške fakultete v Ljubljani od 2007/2008 dalje načrtno lotevamo projekta slovenske mladinske književnosti (http://sl.wikipedia.org/wiki/Wikipedija:WikiProjekt_Slovenska_mladinska_književnost), kjer poskušamo v podprojektu z naslovom Seznam slovenskih mladinskih pisateljev (http://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_mladinskih_pisateljev) sestaviti seznam slovenskih mladinskih pisateljev, ga izpopolnjevati in napisati kratke biobibliografske članke o njih. Kriterij za uvrstitev pisateljev na seznam je objava književnega besedila (lahko tudi v samozaložbi). Vanj so vključeni tudi pisatelji za odrasle, katerih besedila niso mladinska književnost, ampak mladinsko branje. Med mladinskimi pisatelji so tudi pisateljice, ki so začele pisati, ko so bili otroci, npr. Petra Samec, Nejka Omahen, Neli Kodrič ipd.

Literarni sprejemniki niso enotna kategorija, od rojstva do 18. leta, tako kot Unesco definira otroka. Otroško oz. mladinsko književnost pri literarnem sprejemniku v predšolskem obdobju lahko najdemo kot del jezikovne vzgoje in kot del umetniške vzgoje. V prvem in drugem triletju se poučuje mladinska književnost, v tretjem triletju *Učni načrt za slovenščino* iz leta 2009 priporoča prehod od mladinske k nemladinski književnosti v 7. in 8. razredu, v 9. razredu pa pouk nemladinske književnosti. Zato lahko najdemo nemladinske pisateljice ali pisatelje za odrasle, katerih besedila so postala mladinsko branje, npr. P. Trubar, A. Bohorič, T. Šalamun, od svetovnih npr. G. Boccaccio, W. Shakespeare, L. N. Tolstoj ipd. V srednješolskem izobraževanju so prisotni predvsem pisatelji za odrasle.

Literarne institucije so dokaj številne in se posredno (založba, revije, časopisi ...) ali neposredno (univerze, knjižnice, lutkovno gledališče ...) povezujejo z mladinsko književnostjo. Številni dejavniki prispevajo k institucionalizaciji primarne literature, predvsem šolstvo, revije, časopisi. Od prvega obdobja 1850–1900 je bilo potrebno vsaj petdeset let razvoja primarnega slovenskega leposlovja, da so bili ustvarjeni dejavniki za institucionalizacijo, npr. revije za otroke in mlade, razvoj primarnega leposlovja (F. Levstik, J. Stitar), postopno uvajanje risb in/ali ilustracij,³ prevajanje, predvsem pa obvezno šolstvo. Pomembno je, da so se na koncu 19. st. začele pojavljati prvine sekundarne literature, npr. kritike, ocene, poročila, beležke ipd. zapisi o knjigah, tudi v *Ljubljanskem zvonu*, npr. F. Levec, A. Žumer, A. Kosi, A. Aškerc in anonimno. Od leta 1887 so že izdajali okrog trideset zvezkov v *Knjižnici za mladino*, ki jo je urejal E. Gangl. Mladinsko književnost so poimenovali *mladinsko slovstvo, spisi za mladino*. Gangl je izdajal še *Zbrane spise za mladino* v 7. zvezkih (1909–1923), v katerih je objavljaval pripovedne spise in pesmi. Pomembno vlogo pri nastajanju literarnega repertoarja je imela publikacija *Pedagoški letopis* (1901–1920), kjer je J. Brinar pisal literarnozgodovinske članke in ocene del. Pomembna je monografija K. Humarja z naslovom *Pregled slovenskega mladinskega slovstva* (1950) in *Slovensko mladinsko slovstvo* (1955). Posebno mesto pri literarni institucionalizaciji ima knjiga M. Kobe *Pogledi na mladinsko književnost* (1987).

Med literarne institucije sodita Društvo slovenskih pisateljev in Sekcija za mladinsko književnost (2004). Področje mladinske literarne kritike je v začetni fazi, ker je zaradi potrošniško-založniških interesov le-ta nezaželeno.⁴ Redke so znanstveno-strokovne revije s

³ Npr. J. Stritar: Pod lipo: knjiga za mladino s podobami, 1895; Zvonček: list s podobami za mladino, 1900–1939; Tisoč in ena noč: pravljice za mladino: s podobami v barvotisku, 1902 ipd.

⁴ Npr. rubrika *Branje med vrsticami*, s podnaslovom *Priporočamo - Ne priporočamo*, ki je izhajala v Prilogi za starše revij Cicido in Ciciban (2004–2007).

področja mladinske literarne vede, in sicer *Otrok in knjiga: revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev* (1972–). Omeniti je treba dve kakovostni literarni reviji za otroke, *Cicido: revija za predšolske otroke* (2.–6. leta, 1998–) in *Ciciban: revija za najmlajše* (6.–9. leta, 1945–), ki jima literarna kakovost zaradi tržne ekonomije tudi upada. Velik pomen ima Pionirska knjižnica (1948), ki je opravila pomembno vlogo pri nastajanju mladinske književnosti in prehodu od mladinskega knjižničarstva do književnosti ter od knjižne do književne vzgoje. *Center za mladinsko književnost in knjižničarstvo* (1961) je nastal iz *Študijskega oddelka* in spodbuja promocijo slovenske mladinske književnosti. Pomembno vlogo imajo univerze, na katerih se poučuje mladinska književnost in didaktika mladinske književnosti, kar je rezultat dolgoletnih prizadevanj. Nagrade za mladinsko književnost, ki so državne (Prešernova nagrada), založniške (Levstikova, Večernica), stanovske (Desetnica), otroške (Moja najljubša knjiga), mestne (Ljubljana bere), spodbujajo branje.

Literarni trg za mladinsko književnost je posebej za naslovnike od 3.–6. ter 6.–9. leta tržno zanimiv. Dinamiko na literarnem trgu je povzročila uspešnica *Harry Potter* in marketin-

ške poteze, ki spreminjajo bralce v potrošnike. Tolkienova uspešnica *Gospodar prstanov* je literarna in filmska uspešnica, enako ekranizacija C. S. Lewisa in fantastične pripovedi *Narnija*. Po letu 1990 se je povečalo število zasebnih založb v Sloveniji, ki so začele tiskati predvsem otroške slikanice in otroške revije.⁵ Založbo Mladinska knjiga je kupila družba Zvon dva holding d. d.,⁶ zato lahko namesto ukinjene kakovostne *Priloge za starše* najdemo *Pogled – reklamno prilogo za starše*, ki je priložena revijam *Cicido* (2.–6. leta) in *Ciciban* (6.–9. leta), ter reklamo za versko revijo *Mavrica*,⁷ ki je bila prej konkurenčna revija.⁸

Šolski literarni repertoar uravnava Ministrstvo za šolstvo in šport, vendar ne nepristransko, ampak z različnimi NPZ (nacionalnimi preizkusi znanja), maturo, sezname branja, tekmovanji, učnimi načrti za slovenščino, različnimi zbirkami domačega branja. Literarni repertoar naj bi ne glede na sodobni potrošniški čas tvorili pisatelji iz starejše, novejše in sodobne mladinske književnosti, ki so reprezentativni na nacionalni in internacionalni ravni (S. Makarovič, T. Pavček, B. A. Novak ...). Tudi v preteklosti je nastajal literarni repertoar za otroke in mlade v obliki različnih beril, antologij, cvetnikov⁹ idr. Le-ta je mladim bralcem dostopen v knjižnih izdajah v obliki

5 *Pikapolonica*: revija za radovedne, ustvarjalne in igrive otroke (1999–); *Hepko*: prva svetovna revija za otroke (2001–); *Telebajski*: revija za otroke (2001–); *Zvonček*: revija z glasbeno prilogo za otroke (2002–); *Bim-Bam*: revija za otroke z računalniško in avdiozgoščenko (2003–); *Bučka*: revija za otroke z avdiozgoščenko (2004–); *Frkolin*: revija za otroke od 4. leta dalje (2006–); *Trobenica*: za vedoželjne in igrive (2001–), *Umko*: najboljša revija za umne glave (2007–) ipd

6 <http://www.mladinska.com/skupinamk.aspx?docid=215254>.

7 *Pogled, oglasna priloga za starše*. Ljubljana: Mladinska knjiga Založba. September 2007. 30–31.

8 Skoraj na isti strani pa najdemo v reklamni prilogi priloženi reviji za otroke 2.–6. leta, tudi reklame za šest računalniških *Java iger*. Peta je *Java igra B5* z naslovom in sliko moškega z debelo cigaro v ustih, rdečimi spodnjimi hlačami, očali. Naslov slike je *Porn Manager* (str. 31). Več kot očitno je, da so ekonomske vrednote nad etičnimi, ker na levi strani priloge *Pogled* uredništvo reklamira revijo *Mavrica* »edino slovensko revijo z verskimi vsebinami«, na desni strani pa java igro *Porn manager*, pri kateri je verbalno sporočilo podkrepljeno s sliko oz. ilustracijo omenjene osebe. Gre za enega izmed precedenčnih primerov, ko ekonomija uravnava literarni trg tudi za otroke (2.–6. leta) in jih pod pretezo, da gre za prilogo za odrasle, spodbuja, kar je tudi v nasprotju s Slovenskim oglaševalskim kodeksom (1999) in Zakonom o medijih (2006).

9 Npr. A. Janežič: *Cvetnik: berilo za slovensko mladino*, 1865–1867; A. Kosi: *Narodne legende za slovensko mladino*, 1890; E. Gangl: *Zbrani spisi za mladino*, 7. zv., 1895–1923; F. Erjavec: *Starejše pesnice in pisateljice: Izbrani spisi za mladino*, 1926.

slikanic, knjig, posebnih zbirk, npr. antologij, zbirk, beril, šolskega, domačega ali prostega branja. Mladi imajo knjige doma, v razrednih, šolskih in splošnih knjižnicah, v novejšem času tudi na spletu. Literarni repertoar so tudi e-knjige (*E-Maček Muri*, 2001), filmi (*Kekec*, predvsem pa filmi po svetovni mladinski književnosti, npr. serija o *Harryju Potterju*), v naj-sodobnejšem času tudi na e-bralnikih (iPhone in Kindl pri Amazon.com).

Na spletnem portalu Slovenske mladinske književnosti na Wikipediji poskušamo s študenti sestaviti *Seznam slovenskih mladinskih besedil* v tujih jezikih ter jih predstaviti (http://sl.wikipedia.org/wiki/Seznam_slovenskih_mladinskih_besedil_v_tujih_jezikih). Spodbudna je Zbirka slovenskih leposlovnih besedil, ki jo je leta 1995 na spletu začel objavljati Miran Hladnik (<http://lit.ijs.si/leposl.html>). Po njegovem zgledu nastaja na spletnih straneh Wikivira oz. Wikipedije tudi *Zbirka slovenskih mladinskih leposlovnih besedil* (http://sl.wikisource.org/wiki/Wikivir:Zbirka_slovenskih_mladinskih_leposlovnih_besedil) s podzbirdkami slovenske pravljice, slovenske otroške pesmi (ljudske in avtorske) in slovenska mladinska dramatika.

Literarni produkti so mladinska besedila, ki predstavljajo knjige za otroke in mlade. Za t. i. otroške knjige, predvsem slikanice, je večje povpraševanje, ker odrasli spremljajo bralni razvoj otrok. V sodobnem času imamo knjige v stripu, npr. slovenske klasike, pravljice, učbenike. Vzpon medijev, časopisov in revij je v drugi polovici 19. stoletja sprožil profesionalizacijo pisateljev, ki so včasih bili tudi novinarji (F. Levstik), kritiki (F. Levec), učitelji (E. Gangl). Na področju mladinske književnosti so redki, ki se preživljajo s profesionalnim pisanjem, razen po letu 1990, npr. S. Makarovič, D. Muck, A. Štefan, A. Rozman, M. Komelj idr., vendar se ne preživljajo le s pisanjem, temveč tudi s prevajanjem (M. Komelj), nastopanjem (D. Muck, A. Rozman, A. Štefan). Zanimivi so tudi medijsko, npr. D. Muck

nastopa v popularnih TV-oddajah. Založništvo je po letu 1950, posebej pa po letu 1990, bistven, celo najbistvenejši del (literarnega) trga, na katerem (mladinsko) književnost trži dobesedno kot produkt, ki ni v korelaciji s kakovostjo književnega besedila.

Povzetek

Pojmovanje mladinske književnosti kot dela literarnega sistema, po letu 1990, v času tržnega kapitalizma, ko zaznavamo tudi porast medijev, je primeren teoretičen okvir za poučevanje mladinske književnosti kot celote in ne le njenih posameznih delov – avtorja, književnih besedil in bralcev – kar v *Učnem načrtu za slovenščino* (2009) poudarja komunikacijska teorija. Po vstopu v EU l. 2004 so razvoj IKT, prevodi in medkulturni stiki izpostavili tudi pomen drugih deliv literarnega sistema – institucije, trga in repertoarja. Prevajanje iz različnih svetovnih literatur v slovenščino, predvsem iz angloameriškega konteksta, je dominantno in ni zamudniško, motivira ga tudi kapital, razvoj medijev, ekranizacije, npr. fantastičnih pripovedi. Pri slovenski mladinski književnosti, ki se je nekoč dokazovala s kakovostjo, je prišlo do preobrata: kakovost je marginalizirano povečevanje ekonomskih namesto estetskih meril, ki je povzročilo, da je postala predmet drugih, neliterarnih sistemov.

Literatura in spletni viri

- EVEN-ZOHAR, Itamar, 1990, 1997: *Polysystem studies*. V: *Poetics Today: International Journal for Theory and Analysis of Literature and Communication* 11/1 (1990): <<http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/books/ez-pss1990.pdf>>. (Dostop 23. 9. 2009.)
- DOVIČ, Marijan, 2007: *Slovenski pisatelji*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- WikiProjekt Slovenska mladinska književnost: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Wikipedija:WikiProjekt_Slovenska_mladinska_književnost>. (Dostop 23. 9. 2009.)
- Zbirka slovenskih mladinskih leposlovnih besedil: <http://sl.wikisource.org/wiki/Wikivir:Zbirka_slovenskih_mladinskih_leposlovnih_besedil>. (Dostop 23. 9. 2009.)